

УДК 069.124

МОЖЛИВОСТІ ДОЗВІЛЛЯ ЛІТНІХ ЛЮДЕЙ У МУЗЕЙНИХ
УСТАНОВАХ

Олена Палійчук

Національний заповідник

«Хортиця»

Представлено результат дослідження змісту та кількості музейних програм-дозвілля для людей літнього віку. Обґрунтовано висновки щодо їх різноманітності, ефективності та соціальної користі для українського суспільства.

Ключові слова: дозвілля, музей, літні люди, вільний час, спосіб життя.

The result of the study of the content and number of museum leisure programs for the elderly is presented. Conclusions on their diversity, efficiency and social benefits for Ukrainian society are substantiated.

Key words: leisure, museum, elderly people, free time, way of life.

Актуальність дослідження. Збільшення кількості людей геронтологічного віку вимагає перегляду наявних у суспільстві можливостей реалізації культурних, естетичних та інтелектуальних потреб людей зазначеного віку. Додані до вікового фізіологічного аспекту проблеми фінансового порядку підсилюють вивчення потреб людей старшого віку та варіантів їх реалізації в тому числі на базі музейних закладів.

Предмет дослідження: заходи дозвілля для літніх людей в музеях України.

Мета дослідження: аналіз заходів дозвілля для літніх людей в музейному середовищі; виявлення додаткових можливостей відпочинку людей названої вікової категорії в музеях.

Демографію сучасного суспільства можна охарактеризувати стрімким старінням населення, причому як у нас в країні, так і в усьому світі. Чверть українців – це люди, яким 65 років і більше (близько 11 млн.), а в світі понад

600 млн. (за прогнозами експертів через 50 років буде 2 млрд.). За класифікацією Всесвітньої організації охорони здоров'я: 60–74 років – це люди похилого віку, 75–89 – старі, 90 років і більше – довгожителі.... В Європі їх прийнято називати людьми «третього віку». Отже старіння населення – це серйозна соціальна проблема, яка впливає на планування і втілення соціальної політики держави. Але водночас вважається, що збільшення тривалості життя в країні віддзеркалює позитивні зміни якісних характеристик сучасного соціуму. Збільшення чисельності літніх людей спричинило зростання наукового інтересу до геронтологічних проблем.

В країнах колишнього радянського союзу літні люди належать до найменш захищених і найбільш соціально уразливих соціальних груп. З виходом на пенсію різко знижується рівень доходів, зменшуються фізичні та духовні сили, а вільного часу стає більше. Несприятливі умови і низька якість життя в сукупності з низькими доходами змушують пенсіонерів турбуватися, в першу чергу, про задоволення повсякденних потреб, а духовні, культурні потреби відсуваються на другий план. Все це значною мірою обумовлює їхнє незадоволення життям. Проте накопичений досвід, професійна майстерність посилюють усвідомлення власної суспільної значимості, потребу у визнанні, високому статусі, повазі з боку оточуючих, допомагає за певних умов зберегти віру в свої сили, наповнюють змістом і сенсом [4].

Відповідно, економічні проблеми позначаються на рівні культурної активності літніх людей. Обстеження показують, що пенсіонери в 4 рази рідше відвідують кіно і в 6 разів – театр, ніж працюючі люди [7]. За свідомством англійської соціологічної статистики, лише 5% пенсіонерів у віці від 65 років ходять у кіно, 15% – відвідують клуб, і 40% – проводять відпочинок поза домом[5]. Музеї ж до статистики навіть не введені окремим пунктом. Очевидно, про їх відвідування музейних установ годі вже й казати.

Тому питання, пов'язані з різними аспектами життя літніх людей завжди становили інтерес геронтологів, психологів, медиків, економістів,

соціологів тощо, але саме особливості дозвілля літніх людей в музейних установах не досліджувались комплексно. Отже, обрана тема є актуальною з практичної точки зору.

Тема дозвілля для людей похилого віку вивчалась як вітчизняними так і зарубіжними вченими. Так, французький дослідник в галузі соціології вільного часу Ж. Дюмазед'є розвивав думку про те, що старість не повинна зводитись до пасивного чекання смерті у спальні [6].

Інша науковиця, О.М. Гончарова, зосередила свої дослідження на дозвіллі як одному із важливих засобів реалізації сутнісних сил людини. Вона розглядає суспільну сферу як таку, що спрямована на відновлення і розвиток фізичних, психоемоційних, інтелектуальних сил людини, на самореалізацію її потенціалу та задоволення різноманітних потреб [4].

Цікавою є думка О.В. Бодріна про те, що дозвілля має бути націлене на прискорення внутрішніх психологічних процесів літньої людини, формування її життєвого тону. Людина народжується, живе і помирає у межах тієї культурної моделі, у якій проходить її життя. Саме ціннісні смисли культури створюють умови відновлення соціальних зв'язків особистості та суспільства, розвиваючи механізми повторної соціалізації засобами дозвільних інтересів [2].

Соціальна взаємодія необхідна для душевного здоров'я людей похилого віку. Рішення проблеми адаптації до старіння бачиться, перш за все, у активному залученні самотніх літніх людей у процеси спілкування. Це має підкріплюватися створенням певного середовища, де може відбуватися взаємодія між старшими і молодшими поколіннями [4]. І таким місцем для спілкування може стати музей.

Підсумовуючи досліджене названими авторами, можемо виділити наступні основні функції дозвілля літніх людей в музейному просторі:

- Підтримання зв'язку з широким колом людей;
- Задоволення потреби у визнанні;

- Поліпшення та підтримка психофізичного стану, настрою, загальне задоволення життям;
- Збереження та підсилення соціальної активності особистості.

Музейні установи мають свою специфіку. Проте, протягом останніх десятиліть змінився погляд на роль музеїв у суспільстві. Музеї розглядаються не лише як сховище артефактів, а й як заклади, які можуть надавати широкий спектр послуг, організовувати цікаве дозвілля і допомагати уряду реалізовувати культурні та соціальні програми. Тож, з'ясуємо, які це можуть бути заходи.

Перед усім, до таких належать: дискусійні клуби, ігри, майстерні з виготовлення предметів народної творчості, освітні курси, екскурсії, прогулянки свіжим повітрям тощо. Такі заходи не лише підвищують самооцінку людини, задовольняють її особисті, культурні потреби, а й підвищують комунікативність, яка дуже важлива для людей «третього віку». Такий вид відпочинку, дозвілля дає почуття задоволення, піднесеного настрою та радості, знімає стрес, дозволяє розділити свої інтереси з друзями і близькими, зав'язати нові знайомства та набутти можливості самовираження чи творчої діяльності [3]. Літні люди часто при виборі дозвілля спираються на її практичну користь, а розважальний фактор вважають вторинним.

Попередній аналіз роботи декількох українських музеїв щодо впровадження в роботу дозвіллевих програм, можна зробити висновки, що в основному вони розраховані на дітей молодшого шкільного віку; старшим школярам та дорослої аудиторії пропонуються екскурсії музеями і заповідникам; спеціалізованих заходів для людей похилого віку замало або зовсім немає. В деяких випадках використовувались майстер-класи, але це були одноразові акції.

Між тим, в ході даного дослідження думка щодо дозвіллевих програм у вітчизняних музеях змінилась. Звернемо увагу на деякі із них.

Цікавий соціально-культурний проект уперше в музейному просторі України ініціював Музей історії міста Києва у 2015 році. Унікальний проект культурно-соціальної взаємодії називається «PUR VITAL» і на сьогодні не має аналогів. Він являє собою комплексну програму заходів для окремих категорій населення, що потребують додаткової уваги суспільства. Метою «PUR VITAL» (Переклад: Чиста життєва сила) є культурна підтримка, організація дозвілля та соціальна допомога людям похилого віку, людям з інвалідністю та соціально незахищених верств населення. В рамках проекту систематично проводяться: концерти, літературні читання, театралізовані вистави, творчі вечори, кінопокази, майстер-класи, лекції, курси іноземних мов тощо. Комплекс цих заходів покликаний створити простір соціальної взаємодії для аудиторії проекту, надати можливість спілкуватися та навчатися новому, а головне побороти самотність.

Дніпровський художній музей влаштовує літнім людям День добра і поваги. В Міжнародний день людей похилого віку, а саме 1 жовтня, пенсіонери мають змогу відвідати низку цікавих заходів. Безкоштовно ознайомитись з постійною експозицією (українське й російське мистецтво кінця XVII – початку XX століття), тимчасовими виставками катеринославських художників, подивитися документальну стрічку про видатних майстрів образотворчого мистецтва, відвідати книжкову виставку в обласній бібліотеці для дітей та переглянути виставу лялькового театру бібліотеки.

Хмельницький обласний художній музей постійно відвідує Хмельницький геріатричний пансіонат для ветеранів війни і праці з виїзною виставкою. Там знаходяться чимало поціновувачів образотворчого мистецтва, проте стан здоров'я та поважний вік стають на заваді відвідування музеїв і галерей. Люди похилого віку не тільки ознайомлюються із колекцією музею, а й отримують від співробітників душевне тепло, бо бачать шедеври українського мистецтва. Від споглядання пейзажів, портретів і натюрмортів у

відвідувачі такої специфічної вікової групи наповнюються позитивними емоціями, що сприяє гарному настрою і бажанню жити.

Львівський музей іграшок щоденно відвідує 10–15 старших мешканців Львова. Ці люди перебувають на обслуговуванні Львівського міського територіального центру соціального обслуговування. Технічні і конструкторські іграшки, ляльки, м'які іграшки, раритетні машинки займають почесне місце в експозиції і повертають дорослих в далеке дитинство.

В музеї мистецтв міста Кропивницький представлено віртуальну експозицію творів «Золото літ» до Міжнародного дня людей похилого віку і дня ветерана. Таким чином, вони привертають увагу до людей похилого віку та можливістю нагадати всім про людський обов'язок бути турботливими і милосердними до найповажнішої частини суспільства.

В різних містах України, а саме у Вінниці, Чернігові, Кременчузі, Житомирі, Калуші, Коломиї, Чернівцях і, звичайно, в Києві відкрилися «Центри дозвілля для літніх людей». Це проект фонду «Східна Європа», спрямований на підтримку місцевих ініціатив із створення центрів для одиноких малозабезпечених людей похилого віку та надання їм якісних соціальних, юридичних, та побутових послуг. Такі центри є місцем, де самотні люди можуть спілкуватися, займатися улюбленою справою, брати участь у роботі численних гуртків, відвідувати музейні установи, а також опановувати нові навички: фото справу або користування персональним комп'ютером.

Співробітники Запорізького обласного краєзнавчого музею постійно ведуть роботу з центрами соціального захисту населення, ветеранськими організаціями міста Запоріжжя. Літні люди вже звикли до цікавих лекцій з історії краю, майстер-класів (лялька-мотанка, оригамі тощо), настільні ігри, що проводяться в центрах, та екскурсій в самому музеї. Крім того, літнім

людям пропонують відвідати нову виставку з наступним чаюванням, де вони зможуть відпочити, поспілкуватися один з одним та приємно провести час.

Подібний варіант проведення дозволяв практикував Чернігівський історичний музей імені В.В. Тарновського. Їх соціальний проект «Місто моє незабутнє» гуртував навколо себе чернігівців, людей літнього віку, які в музейних інтер'єрах за чашкою чаю згадували свою молодість і розповідали про Чернігів 1940-х, 1950-х, 1960-х років[1; 8, с. 213].

Досвід проведення заходів для людей похилого віку отримав і Національний заповідник «Хортиця», взявши участь у 2018 році в конкурсі соціальних ініціатив «Ми – це місто», який щорічно проводить комбінат «Запоріжсталь». Клубна система проведення дозволяла була дуже поширена у минулому. Зокрема у Запоріжжі, під час зведення промислового комплексу один з таких клубів існував під назвою «Культурна чайна» та був популярним серед будівельників Дніпрогесу. Про нього фахівці дізналися після того, як у 2017 році у Національному заповіднику «Хортиця» створили експозицію «Як Харитина Марченко ДніпроГЕС будувала», присвячена жінкам Дніпробуду. Виставка викликала жвавий відгук в серцях жителів міста Запоріжжя, особливо серед дітей Дніпробудівців. Вони стали ділитися своїми історіями. В такий спосіб музей «Місто за порогами» зібрав колекцію їхніх спогадів, особистих речей, що стало підґрунтям нового проекту «Культурна чайна».

На засіданнях клубу збиралися представники ветеранських організацій та всі, хто цікавиться історією. Під час зустрічей проводились екскурсії по виставці «Як Харитина Марченко ДніпроГЕС будувала», демонструвався документальний фільм про Дніпробуд, виступали аматорські колективи міста Запоріжжя з козацькою тематикою пісень та українських танців, гостей пригощали чаєм з солодощами. Клуб спілкування літніх людей «Культурна чайна» – це реальна можливість поповнити свої знання з історії краю, розповісти свою історію життя, поділитися враженнями, поспілкуватися, а іноді і завести нові знайомства з однолітками, послухати гарну музику, спів,

насолодитися танцями таких самих пенсіонерів, як і вони, отримати тепло і підтримку, поласувати смаколиками та чаєм і просто провести час поза домівкою, відволіктися від соціальних проблем і проблем зі здоров'ям.

Важливим аспектом роботи з літніми людьми в умовах України є зміна ідеологічних наративів та історичних міфів радянської та пострадянської доби, які укоріненні в людях старшого покоління. В практиці Національного заповідника «Хортиця» – це акцент на значенні запорозького козацтва у формуванні української нації, його провідній ролі в освоєнні південних і східних українських земель, критиці класових причин формування козацтва, а також звертання уваги на головну символічну роль цього історичного феномену, як для м. Запоріжжя, так і для всього південного сходу України. Це є складною, але важливою задачею просвітницької роботи заповідника та потребує, як професійних знань, так і розуміння ідеологем і стереотипів, що насаджувались роками і дотепер є незмінними для значної частини літніх людей.

Відвідування об'єктів Національного заповідника «Хортиця» людьми похилого віку стало традиційним. Своїх ветеранів привозять на екскурсії різні організації або літні люди самостійно, зі своїми родинами відвідують історико-культурний комплекс «Запорозька Січ», музей судноплавства, музей «Місто за порогами». В зведеній таблиці наведені дані про платні відвідини музеїв заповідника літніми людьми, а кількість безкоштовних перевищує в рази.

Табл. 1 Відвідування туристичних об'єктів Національного заповідника «Хортиця» літніми людьми¹.

Рік Тур об'єкти	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Усього за 6 років
ІКК	5151	5190	5185	7170	4224	5655	32575
МС					267	398	665
ММЗП		19	9		49	24	101

¹Скорочення: ІКК – історико-культурний комплекс «Запорозька Січ», МС – музей судноплавства, ММЗП – музей «Місто за порогами».

Усього	5151	5209	5194	7170	4540	6077	33341
--------	------	------	------	------	------	------	-------

Підсумовуючи, можна сказати, що подібні музейні програми вирішують цілий комплекс завдань: формування навичок міжособистісної та міжкультурної комунікації, розвиток творчого потенціалу та патріотичних почуттів, отримання знань з історії, а також накладає значний відбиток на життєвий тонус, активність, психологічний настрій, зміну ціннісних установок, рівень домагань літніх людей.

При систематичному відвідуванні музею у людей похилого віку формується усвідомлення того, що вони потрібні, їх чекають, їх раді бачити і це викликає бажання жити, нести людям добро, а також стійкий інтерес до музейного продукту, який вони будуть нести в свої родини, до онуків, до правнуків.

Повноцінне дозвілля дозволяє літнім людям надовго закріпити навички збереження дружніх стосунків зі своїм найближчим оточенням, в межах яких особисті проблеми видаються не такими суттєвими як раніше.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Aarts H. «Shcho take muzei?». Muzei: menedzhment i osvitnia diialnist. Lviv: Litopys, 2009. 224 s.
2. Bodryn, A.V., Tabolko L.A. Osobennosti dosuhovoi deiatelnosti pozhylykh liudei. *Molodoi uchenyi*. 2016. № 6 (110). S. 739–741. URL: <https://moluch.ru/archive/110/27125/> (дата звернення: 22.11.2021).
3. Halanova V.V., Lohachova L.R. Osoblyvosti sotsialno-kulturnoi diialnosti z liudmy pokhyloho viku. *Molodyi uchenyi*. 2017. № 45 (179). S. 168–170. URL: <https://moluch.ru/archive/179/46413/> (дата звернення: 02.02.2022)
4. Honcharova O.M. Orhanizatsiia dozvillia liudei pokhyloho viku: vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid. *Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Pedahohichni ta rekreatsiini tekhnologii v suchasniy industrii*

dozvillia», m. Kyiv, 4–6 chervnia 2004 r. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/goncharova2.htm (дата звернення: 02.02.2022).

5. Dosuhovaia deiatelnost liudei «treteho vozrasta». *Kultura v sovremennom myre: opyt, problemy, reshenia. Ynformatsyonnyi sbornyk*. Moskva. 1993. Vypusk 1. 60 s.

6. Diumazede Zh. Kulturnaia revoliutsiia svobodnoho vremeny: referat knyhy. *Kultura v sovremennom myre: opyt, problemy, reshenia. Ynf. Sb.* Moskva. Vyp 2. 1991. 92 s.

7. Problemy kultury marhynalnykh hrupp: Orhanyzatsiia kulturnoi deiatelnosti pozhylykh liudei. Kulturno-prosvetytelnaia rabota. Liubytelskaia deiatelnost v sfere dosuha. Moskva. Vyp. 2. 1989. 20 s.

8. Trukhan O. «Misto moie nezabutnie». Sotsialnyi proekt istorychnoho muzeiu imeni V. Tarnovskoho. Muzei: menedzhment i osvitnia diialnist. Lviv: Litopys, 2009. 224 s.